

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA MAKTAB O'QITUVCHILARINING PEDAGOGIK TOLERANTLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Kurbanova Shoira Abduraximovna

Termiz davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Tezisdagi raqamli ta'lim muhiti maktab o'qituvchisining pedagogik tolerantlik kompetensiyasiga ta'sir ko'rsatuvchi kasbiy, kommunikativ, axloqiy va texnologik omillar tizimi sifatida talqin qilinadi. Pedagogik tolerantlik o'quvchining ijtimoiy, madaniy, psixologik va individual tafovutlarini qabul qilish bilan cheklanmaydi. U raqamli muloqot etikasi, mediama'lumotni tanqidiy baholash, virtual sinfdagi konfliktlarni oldindan ko'ra olish, hurmatga asoslangan fikr almashuvini tashkil etish hamda o'quvchining raqamli faolligini insonparvar mezonlar asosida boshqarish qobiliyatini qamrab oladi. Tadqiqotda kompetensiyani rivojlantirishga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinib, maktab amaliyoti uchun metodik yo'nalishlar belgilangan.

Kalit so'zlar: pedagogik tolerantlik, raqamli ta'lim muhiti, maktab o'qituvchisi, raqamli etika, media-savodxonlik, tolerant muloqot, pedagogik kompetensiya.

ASOSIY QISM

Ta'limni raqamlashtirish o'qituvchi faoliyatini faqat texnik vositalar yordamida tashkil etish masalasiga olib kelmaydi. Elektron platformalar, masofaviy topshiriqlar, messenjerlar, sinf jurnallari, raqamli baholash vositalari va ochiq axborot oqimi o'quvchi bilan pedagog o'rtasidagi munosabat tabiatini o'zgartiradi. An'anaviy sinfda yuzma-yuz kuzatiladigan hissiy reaksiya, nutq ohangi, tana harakati va psixologik yaqinlik raqamli muhitda kamayadi. Natijada o'qituvchining pedagogik tolerantligi yangi belgilar bilan boyiydi. O'quvchining yozma javobidagi keskinlikni pedagogik jihatdan talqin qilish, virtual bahsda haqorat, kinoya yoki rad etish holatini erta aniqlash, onlayn topshiriqda kechikish sababini tarbiyaviy nuqtayi nazardan baholash raqamli tolerantlikning amaliy ko'rinishlariga aylanadi.

Pedagogik tolerantlik kompetensiyasi tarkibida kognitiv, qadriyatli-motivatsion, kommunikativ-xulqiy va reflektiv-regulyativ komponentlar ajratiladi. Kognitiv komponent o'qituvchining tolerantlik, shaxslararo munosabat, yosh xususiyatlari, ijtimoiy-madaniy tafovutlar va raqamli kommunikatsiya me'yorlari haqidagi bilimlarini ifodalaydi. Qadriyatli-motivatsion komponent har bir o'quvchini hurmat qilish, fikr xilma-xilligini inkor etmaslik, baholashda adolat va mas'uliyatga tayanish kabi ichki pedagogik pozitsiya bilan bog'liq. Kommunikativ-xulqiy komponent pedagogning o'quvchi, ota-ona va hamkasb bilan muloqotida ziddiyatni yumshatish, keskin munosabatni tarbiyaviy yo'lga

burish, elektron aloqa vositalarida madaniy nutqni saqlash qobiliyatini ko'rsatadi. Refleksiv-regulyativ komponent o'z nutqi, raqamli xabari, baholash qarori va konfliktga bergan reaksiyasini tahlil qilish orqali kasbiy xatti-harakatni qayta boshqarishga xizmat qiladi [1].

Raqamli ta'lim muhitida kompetensiyani rivojlantiruvchi birinchi omil raqamli etikani kasbiy muloqot me'yori sifatida egallashdir. Elektron kundalikda izoh yozish, guruh chatida topshiriq berish, videodarsda fikr bildirish, o'quvchi javobiga onlayn munosabat qaytarish pedagogdan qisqa, aniq, hurmatli va baholovchi ohangdan xoli nutqni talab qiladi. Pedagogik texnologiya nazariyasida ta'lim jarayonini loyihalash, muloqotni boshqarish va natijani nazorat qilish o'qituvchi mahoratining uzviy tarkibi sifatida qaraladi [2]. Raqamli muhitda ayni tamoyil axloqiy mas'uliyat bilan kuchayadi. O'qituvchi yozgan har bir izoh ko'p marotaba o'qilishi, saqlanishi va turlicha talqin qilinishi mumkin. Demak, pedagogik tolerantlik faqat ichki fazilat emas, balki raqamli iz qoldiruvchi kasbiy xatti-harakat madaniyati sifatida namoyon bo'ladi.

Ikkinchi omil media-savodxonlik bilan bog'liq. O'quvchi va pedagog axborot manbalari ko'paygan sharoitda stereotip, kamsituvchi kontent, yolg'on xabar, agressiv izoh va manipulyativ materiallarga duch keladi. O'qituvchi tolerant muhit yaratishi uchun mediama'lumotni saralash, manba ishonchliligini tekshirish, axborotda yashiringan ijtimoiy-madaniy kamsitishni aniqlash, o'quvchilarda tanqidiy savol berish ko'nikmasini shakllantirishga tayyor bo'lishi zarur. Innovatsion ta'lim texnologiyalari bo'yicha tadqiqotlarda o'qituvchining metodik qarori faqat vosita tanlashdan iborat emasligi, balki ta'limiy maqsad, psixologik sharoit va kommunikativ samara bilan birga baholanishi ko'rsatiladi [3]. Media-savodxonlikka tayanmagan raqamli dars tashqi ko'rinishda zamonaviy ko'rinsa ham, tolerant muhitni kafolatlamaydi.

Uchinchi omil raqamli vositalar orqali tolerant muloqotni mashq qildirish tizimidir. Forum, onlayn munozara, raqamli keys, hamkorlikda hujjat tayyorlash, virtual loyiha, ovozli fikr almashish va refleksiv kundalik kabi vositalar o'quvchilar o'rtasida turli pozitsiyani eshitish, dalil keltirish, e'tiroz bildirish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslarida ta'lim oluvchini faol subyektga aylantirish, vaziyatli topshiriq orqali bilimni amaliy munosabatga ko'chirish g'oyasi muhim o'rin tutadi [4]. Tolerantlik kompetensiyasi ham og'zaki da'vat orqali emas, balki boshqariladigan pedagogik vaziyatlarda rivojlanadi. O'qituvchi turli fikrlar to'qnashgan muhitni xavfsiz, adolatli va dalilga asoslangan yo'nalishda boshqara olgan taqdirdagina raqamli vosita tarbiyaviy natija beradi.

To'rtinchi omil pedagogik konfliktlarni oldindan ko'ra olish va profilaktika qilish malakasidir. Raqamli aloqa tezkorligi ziddiyatni kuchaytirishi mumkin. Guruh chatidagi keskin javob, baholashdan norozilik, ota-onaning ochiq e'tirozi, o'quvchining kinoyali izohi, dars vaqtida kamerani yoqmaslik kabi holatlar ko'pincha pedagogik sababga ega

bo'ladi. Konfliktni shaxsiy munosabat darajasiga olib chiqmasdan, vaziyatning pedagogik ildizini ko'rish tolerant o'qituvchining muhim belgilaridan sanaladi. Ta'lim va tarbiyada interfaol metodlarni qo'llashga bag'ishlangan manbalarda o'quvchi faolligini boshqarish, fikr almashuvni madaniy tartibda yo'naltirish, vaziyatli savol orqali shaxsiy keskinlikni o'quv muammosiga aylantirish usullari alohida ko'rsatiladi [5].

Beshinchi omil maktab o'qituvchisining reflektiv raqamli amaliyotini tashkil etishdir. Refleksiya darsdan keyingi umumiy taassurot emas, balki o'qituvchining o'z pedagogik qarorini dalil asosida tahlil qilish jarayonidir. Elektron platformadagi faollik, o'quvchilarning izohlari, topshiriqni bajarish vaqti, qayta aloqa matni, munozara ohangi, konfliktli epizodlar dinamikasi o'qituvchiga o'z uslubini baholash imkonini beradi. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyotida texnologik vosita ta'lim jarayonining tashqi kanali sifatida emas, balki didaktik boshqaruv va o'zini nazorat qilish vositasi sifatida yoritiladi [6]. Pedagogik tolerantlikni rivojlantirishda ham raqamli izlar diagnostik material vazifasini bajarishi mumkin.

Oltinchi omil rahbariyat, metodik birlashma va kasbiy hamjamiyat qo'llab-quvvatlashidir. Yakka o'qituvchi tashabbusi barqaror natija berishi qiyin, chunki tolerant muloqot maktab madaniyati bilan bog'liq. Metodik seminarlar, ochiq dars tahlillari, raqamli etikaga oid ichki kelishuvlar, ota-onalar bilan muloqot reglamenti, o'quvchilar uchun onlayn munozara qoidalari va konfliktga javob berish algoritmlari yagona tarbiyaviy maydon hosil qiladi. Kasbiy kompetentlik haqidagi tadqiqotlarda pedagog shaxsining rivojlanishi individual malaka bilan bir qatorda pedagogik muhit, hamkorlik, tajriba almashish va metodik qo'llab-quvvatlashga tayanishi asoslanadi [7].

Pedagogik tolerantlik kompetensiyasini rivojlantirish jarayonida mezon va ko'rsatkichlar aniq belgilanmasa, natijani baholash subyektiv tasavvur darajasida qoladi. Kognitiv mezon bo'yicha o'qituvchining tolerantlik nazariyasi, raqamli etika, yosh psixologiyasi va media-savodxonlik haqidagi bilimi baholanadi. Qadriyatli-motivatsion mezon o'quvchining fikrini qabul qilish, madaniy tafovutga hurmat, adolatli baholashga intilish kabi ichki pozitsiyani ko'rsatadi. Kommunikativ-xulqiy mezon raqamli va an'anaviy muloqotdagi amaliy xatti-harakatlar orqali aniqlanadi. Reflektiv-regulyativ mezon pedagogning o'z qarorlarini tahlil qilish, konflikt sababini izohlash, keyingi muloqot strategiyasini o'zgartirish malakasini ifodalaydi. Darajalar yuqori, o'rta va past ko'rinishda aniqlanganda metodik ish manzilli tus oladi.

Raqamli ta'lim muhitida tolerantlikni rivojlantirishga qaratilgan metodik ish dars mazmuni, aloqa madaniyati, elektron baholash, onlayn hamkorlik va tarbiyaviy monitoring birligida tashkil etilishi lozim. O'qituvchi raqamli vositani pedagogik maqsadga bo'ysundirganda, o'quvchi shaxsiga hurmat asosida muloqot olib borganda, mediaaxborot bilan ishlashda tanqidiy va axloqiy mezonlarga tayanilganda, tolerantlik kompetensiyasi kasbiy faoliyatning barqaror sifatiga aylanadi. Raqamli ta'lim sharoitida tolerant

o'qituvchi faqat dars beruvchi emas, balki axborot oqimini tarbiyaviy maqsadga yo'naltiruvchi, konfliktni pedagogik imkoniyatga aylantiruvchi va o'quvchining raqamli muhitdagi ijtimoiy mas'uliyatini shakllantiruvchi mutaxassis sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa. Raqamli ta'lim muhiti maktab o'qituvchisining pedagogik tolerantlik kompetensiyasini yangi kasbiy talablar bilan boyitadi. An'anaviy pedagogik sabr, hurmat va adolat raqamli etika, media-savodxonlik, virtual konflikt profilaktikasi, yozma qayta aloqa madaniyati va refleksiv tahlil bilan uyg'unlashganda kompetensiya amaliy mazmun kasb etadi. Tolerantlikni rivojlantirishda texnik vositalar yordamchi omil bo'lib, asosiy natija o'qituvchining pedagogik pozitsiyasi, kommunikativ mahorati va axloqiy mas'uliyati orqali ta'minlanadi.

Maktab amaliyoti uchun eng muhim vazifa pedagogik tolerantlikni alohida tarbiyaviy shior sifatida emas, balki dars loyihasi, elektron muloqot, baholash, munozara, ota-ona bilan aloqa va konfliktni boshqarish jarayonlariga singdirilgan metodik tizim sifatida tashkil etishdan iborat. Kognitiv, qadriyatli-motivatsion, kommunikativ-xulqiy va refleksiv-regulyativ mezonlar asosida tashxis o'tkazish pedagogning rivojlanish trayektoriyasini aniq belgilash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. O'quv qo'llanma. Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. 160 b.
2. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. Toshkent: Moliya, 2003.
3. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari. Toshkent: Sano-standart, 2015.
4. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. Toshkent: Fan, 2006. 261 b.
5. Ishmuhamedov R.J., Yuldashev M.A. Ta'lim va tarbiyada innovatsion pedagogik texnologiyalar. O'quv qo'llanma. Toshkent: Nihol, 2013. 279 b.
6. Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. Monografiya. Toshkent: Fan, 2009. 146 b.